

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Шевченко Вікторії Миколаївни**
„Історична динаміка перформативних висловлень в німецькомовному
діалогічному дискурсі XVI–XXI століть“ (Харків: Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна, 2018. – 298 с.), подану на здобуття наукового
ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.04 – германські мови

Вивчення феномену перформативності, яке було започатковано британським засновником теорії мовленнєвих актів Дж. Остіном та продовжено американським філософом Дж. Серлем, досі займає чільне місце серед сучасних прагматичних студій. Вітчизняні та зарубіжні лінгвісти вивчають прагмасемантичні характеристики перформативних дієслів різних мов, функціонування перформативів у різних видах дискурсу, розглядають перформативні висловлення з позицій структурного, семантичного й прагматичного синтаксису. А наразі, спостерігаємо інтенсифікацію досліджень перформативних актів у різні історичні періоди. Незважаючи на численність лінгвістичних розвідок у цьому руслі, вивчення питання історичної динаміки перформативних висловлень на матеріалі німецькомовного діалогічного дискурсу залишалось досі поза увагою мовознавців. Тому зрозумілим стає інтерес Вікторії Миколаївни як молодого фахівця-лінгвіста до цієї проблематики. Отже, **актуальність** поданої дисертації не викликає сумніву. Тим паче, що ця наукова розвідка продовжує найкращі традиції Харківської лінгвістичної школи.

Об'єктом дослідження обрано перформативні висловлення німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI століть, а **предметом** – історичні зміни їхніх структурно-семантичних і лінгвопрагматичних властивостей за вказаний період.

Метою роботи задекларовано встановлення історичної динаміки структурно-семантичних і лінгвопрагматичних властивостей перформативних

висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть, що передбачало виявлення діахронічних сталих і діахронічних змінних властивостей досліджуваних висловлень. Зрозуміло, що формулювання такої мети виправдовує досить об'ємний, на наш погляд, перелік *завдань*, які поставила перед собою дисертантка: від обґрунтування теоретичних засад дослідження з власним аналітичним оглядом провідних концепцій перформативності, розроблення історико-прагмалінгвістичної методики дослідження перформативних висловлень, до встановлення структурних моделей перформативних висловлень німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI століть у діахронічній перспективі, визначення специфіки історичного розвитку власне перформативних висловлень та з'ясування історичної динаміки метакомунікативно-перформативних висловлень.

Дослідження проводилось на *методологічно* виважених принципах історичної прагмалінгвістики із застосуванням традиційних загальнонаукових (для збору й аналізу мовного матеріалу) та лінгвістичних *методів*, наприклад структурно-лінгвістичного (для визначення структурно-семантичних характеристик перформативних висловлень); дискурсивно-лінгвопрагматичного (для виявлення іллокутивного потенціалу перформативних висловлень і особливостей реалізації перформативних мовленнєвих актів); зіставного аналізу (для з'ясування сталих та змінних властивостей досліджуваних явищ). Щодо використання кількісного методу в реферованій роботі, який зводиться до простого підрахунку частоти вживання мовних одиниць, дозволю собі висловити думку про те, що для опису історичної динаміки перформативних висловлень в німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть та задля встановлення залежності між їхніми якісними й кількісними характеристиками бракує, на мій погляд, квантитативних методів. Йдеться, звичайно, про спрощені апроксимативні методи дослідження в лінгвістиці, а не складні статистичні підрахунки, вироблені на багатофакторному аналізі стохастичних процесів (див. Левицький В.В., Огуй О.Д., Кійко С.В., Кійко Ю.Є. 2000). Проте зрозуміло,

що наукові розвідки такого гатунку притаманні в основному Чернівецькій квантитативній школі, очолюваної професором В.В. Левицьким, і в жодному разі не ставить під сумнів отримані результати та висновки у праці Вікторії Миколаївни.

Хотілося б наголосити, що *матеріал* проведеного дослідження вважаємо цілком репрезентативним: дисертантка опрацювала 122 німецькомовні художні твори загальним обсягом 29 512 сторінок, які наведені у списку ілюстративних джерел (с. 275-284), проаналізувала 2200 дискурсивних фрагментів у межах трьох практичних логічно структурованих розділів дисертації (с. 107-232). Праця містить також вагомий список джерел опрацьованої наукової літератури – 382 наукових (197 – іноземними мовами), 12 лексикографічних джерел; список джерел ілюстративного матеріалу складає 122 позиції. На підставі такого серйозного фактажу вважаємо, що Вікторії Миколаївні вдалось досягти поставленої мети, а саме: встановити і описати історичну динаміку структурно-семантичних і лінгвопрагматичних властивостей перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть. Отримані результати та зроблені дисертанткою висновки підтверджують *наукову новизну* проведеного дослідження.

Дисертаційна праця має, без сумніву, *теоретичну* (внесок у розвиток історичної прагмалінгвістики, дискурсології, соціо- та етнопрагмалінгвістики, поглиблення теорії мовленнєвих актів, теорії імплікатур, теорії ввічливості) та *практичну цінність*. Адже результати проведеного дослідження можна і варто застосовувати у викладанні історії німецької мови та курсів теоретичної граматики; спецкурсів із прагмалінгвістики, зокрема історичної, прагматичного синтаксису та дискурсології, а також у наукових розвідках студентів і аспірантів.

Основні теоретичні положення і висновки дисертації повністю відображені у змісті автореферату та 22-х одноосібних публікаціях Вікторії Миколаївни, серед них: 5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому періодичному виданні інших держав, решта – тези та

доповіді на фахових вітчизняних і міжнародних наукових конференціях. Хотілося б відмітити, що результати наукового дослідження пройшли солідну апробацію на 16-ти наукових конференціях (6 міжнародних та 10 всеукраїнських з міжнародною участю), а також на семінарах та колоквиумах для молодих науковців у Німеччині.

Авторка чітко й логічно структурувала свою наукову працю відповідно до поставлених завдань. Дисертація містить вступ, чотири розділи з висновками до них, загальні висновки, бібліографію і додатки, які унаочнюють та візуалізують отримані результати дослідження. Особливої уваги заслуговують таблиці, які, наприклад, демонструють та класифікують модифікації умов успішної реалізації іллокутивних типів перформативних мовленнєвих актів (с. 287), іллокутивні індикатори типів перформативних мовленнєвих актів ХХ–ХХІ ст. (с. 291-292), структурні типи іллокутивних індикаторів перформативності ХVІ ст. (с. 292-293).

У *першому розділі* «Теоретико-методологічні засади діяхронічного дослідження перформативних висловлень» дисертантка схарактеризувала об'єкт дослідження, зробила аналітичний огляд провідних концепцій перформативності, дуже детально, на наш погляд, розглянула такі прагматискурсивні поняття як перформативність, перформатив, перформативне висловлення, перформативний мовленнєвий акт тощо (с. 31-85). Описуючи типи перформативних висловлень за функцією (п. 1.2.4 на с. 78), Вікторія Миколаївна доповнила цей підрозділ власним ілюстративним матеріалом (с. 78, с. 79, с. 80, с. 82, с. 84), вміло вплела якісний аналіз наведених прикладів в його теоретичну основу. Особливої уваги заслуговує випрацювання та чіткий, поетапний опис методичної процедури дослідження перформативних висловлень у діяхронії (п. 1.4. с. 99-104).

У *другому розділі* «Історична динаміка структурно-семантичних особливостей перформативних висловлень німецькомовного діалогічного дискурсу ХVІ–ХХІ століть» авторкою встановлено та описано вісім структурних моделей класичних перформативних висловлень ХVІ ст., а також

чотирнадцять структурних моделей пом'якшених перформативних висловлень (XVI ст.). Розглянуто, які структурні зміни демонструють класичні та пом'якшені перформативні висловлення протягом XVI–XXI ст. Зазначимо, що на 25-ох сторінках розділу наведено 59 дискурсивних фрагментів з німецькомовних художніх творів, доповнених ретельним якісно-кількісним аналізом, що забезпечує вірогідність та достовірність сформульованих висновків.

У *третьому розділі* «Історична динаміка прагматичних особливостей власне перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть» репрезентовано історичну динаміку іллокутивних типів власне перформативних висловлень та розглянуто власне перформативні висловлення як імпліцитні мовленнєві акти. Неспростовним надбанням розділу є дослідження історичної динаміки досить великої кількості іллокутивних типів мовленнєвих актів, реалізованих власне перформативних висловлень: директивів (прохання, порада, наказ, застереження, заборона), експресивів (скарження, подяка, побажання, вибачення, поздоровлення), асертивів (зізнання, повідомлення, твердження), комісивів, декларативів та квеситивів.

Четвертий розділ «Історична динаміка прагматичних особливостей метакомунікативних перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть» присвячено висвітленню історичної динаміки іллокутивного потенціалу метакомунікативних перформативних висловлень (с. 202-210), позиції метакомунікативних перформативних висловлень у структурі складного мовленнєвого акту (с. 210-217), перлокутивних властивостей метакомунікативних перформативних висловлень та їх спроможності реалізовувати імпліцитні мовленнєві акти у німецькомовному діалогічному дискурсі (с. 224-229). *Загальні висновки* логічно завершують роботу, узгоджуються із вступними положеннями.

Загалом, реферована дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлені власні ідеї і розробки авторки, що дозволили вирішити їй

поставлені завдання. Написана грамотною українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі. Аналіз та виклад фактологічної бази, положень і висновків доступні для сприйняття, мають чітку й логічну будову.

Попри очевидні здобутки Вікторії Миколаївни, безперечно актуальність теми, новизну, теоретичну та практичну цінність, обґрунтованість висновків дослідження, належний науковий та методологічний рівень його виконання, вважаю за доцільне висловити певні критичні міркування та зосередитись на тих положеннях праці, які викликають питання чи потребують уточнення:

1. У першому розділі дисертації («Теоретико-методологічні засади діахронічного дослідження перформативних висловлень») представлено надто детально і подекуди розлого термінологічний апарат дослідження, що склало 75 сторінок тексту (с. 31-106). Деякі загальновідомі для прагмалінгвістів моменти, на наш погляд, не потребували такого ретельного пояснення, як-от поняття мовленнєвого акту та його складових: локуції, іллокуції, перлокуції (с. 57), характеристик та типів мовленнєвих актів (с. 58-63) тощо.

2. Аналізуючи ілюстративний матеріал – с. 119, с. 123, с. 133, с. 139, с. 147, с. 153, с. 154, с. 165, с. 169, с. 180, с. 185, с. 186 – авторка послуговується такими твердженнями як *«частотні, широко вживані, найчастотніші, низка, малочислені, здебільшого»*, не вказуючи при цьому кількість/відсоток досліджуваного явища. Варто було б скерувати читача до відповідних таблиць чи рисунків у додатках задля підтвердження об'єктивності зібраних даних, або ж графічно візуалізувати їх одразу в тексті.

3. На с. 162, навпаки, наведено лише кількісні показники без квалітативної (якісної) інтерпретації даних – *«...у нашому корпусі ПМА вибачення складає 12,2% у дискурсі XVI ст. та 25,4% у сучасному німецькомовному дискурсі»*. Хотілося б прояснити, про що свідчить таке динамічне збільшення частоти вживання перформативних мовленнєвих актів вибачення у сучасному дискурсі?

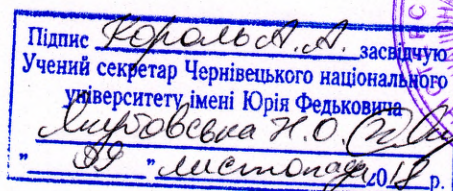
4. На с. 107 Вікторія Миколаївна зазначає, що «...у дискурсі XVI ст. прояв емоцій є порушенням норм комунікації». На чому базується таке твердження? Адже пізніше (на с. 191) читаємо: «Реалізація імпліцитних ПМА є характерною для дискурсу XX–XXI ст., що історично зумовлено переходом від дискурсу емоційності та відкритості до дискурсу негативної ввічливості, де обличчя комунікантів – найвища цінність, а прояв емоцій є порушенням норм комунікації». Незрозумілим залишилось питання, то коли ж емоції були порушенням норм комунікації – у XVI чи XX–XXI ст.?

Наведені міркування мають дискусійний характер і жодним чином не впливають на загальне позитивне враження від дисертації, яка засвідчує високу лінгвістичну ерудицію авторки, здатність самостійно та креативно вирішувати поставлені завдання.

Отже, представлена дисертація „Історична динаміка перформативних висловлень в німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть“ – завершена одноосібна праця, що містить науково обґрунтовані результати, відповідає „Порядку присудження наукових ступенів“, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), а її авторка – Шевченко Вікторія Миколаївна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри германського,
загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

А. А. Король

Відрук одержано 14.11.18
Вчений секретар спецради
Мр Т.Т. Морозова